

Іван Зайченко, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки, психології і методики викладання математики
Чернігівського державного педагогічного університету
імені Тараса Шевченка

ПРО ДЕЯКІ НОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

У статті аналізуються дві новації методологічного характеру в сучасній теорії і практиці виховання – проблема мети і завдань виховання та принципів освіти.

Постановка проблеми. В педагогічній інтерпретації і в найзагальнішому вигляді під інноваціями розуміють нововведення в педагогічній системі, поліпшення, удосконалення ходу й результату педагогічного процесу.

Педагогічна система – це певна сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для створення організованого, цілеспрямованого й керованого педагогічного впливу на формування особистості з певними прогнозованими якостями).

Найважливішими компонентами педагогічної системи є:

1. Мета і завдання виховання особистості.
2. Принципи виховання й освіти.
3. Зміст освіти й виховання.
4. Методи, засоби, форми,
5. Учитель.
6. Управління.
7. Сукупність нових навчальних закладів.

Нововведення в освіті не є особливістю лише нашого часу. Освіта завжди прагнула до змін, однак наш час називають часом значних і бурхливих змін у всіх суспільних сферах, у тому числі й освіти.

Освіта складається з ряду компонентів, які діалектично пов'язані між собою, взаємозумовлені і взаємозалежні. Тому дуже важко запровадити нововведення лише в деякі компоненти освіти, оскільки негайно виникає питання про сукупний ефект від запровадження новацій. Однак це не означає, що нововведення можна негайно вводити в усі освітні компоненти, і, що не можна їх запроваджувати лише в окремі компоненти, щоб вони охоплювали лише окремі аспекти педагогічного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі відзначається, що нововведень у педагогіці мало. І.П. Підласий, проаналізувавши наявні нововведення в освіті, класифікував їх за рівнями:

1. Низький, до якого належать інновації, що пропонують зміну у вигляді незвичних назв і формулювань.

2. Середній – зміна форм, що не торкаються сутності.

3. Високий – змінює всю систему або її компоненти.

Відзначив, що відсоткове співвідношення, яке має місце між цими рівнями, становить, за деякими оцінками – 80 : 17 : 3 [21]. Лише останній має наукову й практичну цінність. Решта ж, дезорієнтує педагогічну теорію і практику, приносить дивіденди хіба що ініціаторам таких “інновацій”.

Детальніше зупинимось на характеристиці новацій у двох перших складових педагогічної системи, а саме: мета і завдання виховання особистості та принципи освіти й виховання.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства мета виховання формулюється як всебічний і гармонійний розвиток особистості, патріота України. Це приклад високого рівня новації в розвитку сучасної педагогічної теорії і практики.

Якщо звернутися до джерел світового розвитку педагогічної думки, то можна простежити генезу мети й завдань виховання особистості, наприклад, хоч б з епохи Я.А. Коменського (1592 – 1670) і до сьогодення.

Я. Коменський був глибоко релігійною людиною, він вірив в існування потойбічного життя, у вічне існування душі, будучи переконаним у тому, що, живучи в земному світі, люди повинні прагнути до самовдосконалення й удосконалення земного життя, до усунення всіх вад земного життя, тому мету виховання формулював як підготовку людини до вічного існування після смерті, а в земному житті – розвиток людської сутності, удосконалення і самовдосконалення людини.

Людині, за вченням Я. Коменського, Бог дарував потрійне життя: в утробі матері, земне життя, в яке вона приходять через народження, отримуючи, таким чином, першого гріх (а в процесі земного життя гріхи людини нагромаджуються), і вічне потойбічне життя, яке настає після смерті. Тож завдання виховання полягає у тому,

щоб у процесі земного життя людина досягла досконалості для того, щоб після смерті вічно блаженствовати з Богом.

Але Я. Коменський висловив ще одну важливу і нову думку: виховання має на меті не лише удосконалення людини, але й підготовку її до удосконалення навколишнього життя. Ось чому педагог систематично, в різних формах повторював вимогу одночасно розвивати у молоді людини інтелект, руку, серце, волю. Лише таким чином здійснювана в школах загальна освіта зможе сприяти підготовці всіх людей до активної перетворювальної діяльності в різноманітних сферах буття.

Сформульована Я. Коменським мета виховання передбачала реалізацію розумового, морального, релігійного виховання.

Людина створена для того, щоб бути: 1. Розумним створінням; 2. Створінням, пануючим над іншими створіннями; 3. Створінням, що є образом і радістю свого творця. Ці три цілі поєднані так, що жодної з них не можна відкинути, оскільки на них ґрунтуються основи теперішнього і майбутнього життя Звідси випливає, що істинні вимоги, які висуваються до людини, полягають у тому, щоб вона: 1) знала всі речі, 2) володіла речами і собою, 3) себе і все відроджувала до Бога – джерела всіх речей. Якщо ці вимоги ми висловимо трьома добре відомими словами, то отримаємо: 1. Освіта; 2. Доброчинність, або моральність; 3. Релігійність, або благочестя [11, 268].

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що традиційна церковна формула людської гріховності і покаяння набуває у Я. Коменського гуманістичного змісту, сповнена глибокою вірою у невечерні творчі сили і здібності людини, які можуть і повинні бути розвинені у процесі виховання.

В умовах завершальної епохи початкового накопичення капіталу, що склалися в кінці XVII у XVIII ст. в Англії, система шкільної освіти набула глибокої кризи і суперечності з новими соціокультурними умовами життя: вона гальмувала подальший розвиток як науки, культури, так і виробництва, соціальної сфери. Все це супроводжувалося пошуками адекватних змін у справі навчання й виховання. Одним з перших мислителів, який узагальнив ці пошуки і розробив нову педагогічну концепцію, був Джон Локк (1632 – 1704).

Мета виховання у Дж. Локка впливає з важливого соціального завдання підготувати нову породу людей, здатних індустріалізувати суспільство, зміцнити буржуазний лад. На відміну від Середньовіччя, коли мета виховання

визначалася підготовкою людей до потойбічного життя, Дж. Локк визначав її справами земними.

Мета виховання – підготовка джентльмена, який уміє розумно і прибутково вести свої справи, не заважаючи іншим, має здоровий дух в здоровому тілі і вміє поводитися в товаристві. Джентльмен – це і є особлива порода людей – буржуа, добродесних, мудрих, вмілих у справах, з прищепленою світськістю, фізично сильних і загартованих. Звідси завдання: фізичного, морального, розумового виховання, яке джентльмен повинен отримати, але не в школі, бо школа – це заклад, де зібраний “пістрявий натовп дурно вихованих порочних хлопчаків всякого стану”. Істинний джентльмен виховується вдома, бо “навіть недоліки домашнього виховання незрівнянно корисніші набутих у школі знань і умінь”.

Розвиваючи, поглиблюючи і узагальнюючи ідеї французьких просвітителів XVIII ст. про реалізацію своїх суспільно-соціальних ідей через розвиток наук і мистецтв, видатний французький просвітитель Ж. - Ж. Руссо (1712 – 1778) в центр уваги поставив людину як частину природи, досконалу від природи, але таку, яку псує суспільні умови.

Мета виховання, за Руссо, – це виховання людини такою, якою вона є в природному стані. Головне завдання полягає в тому, щоб виховати людину, яка б ні від кого не залежала, жила плодами своєї праці, цінувала б свою свободу і свободу інших, вміла її захищати.

З точки зору Руссо в природничому стані все є ідеальним, тому виховання також повинно бути природним або природовідповідним, тобто таким, що відповідає віку дитини і здійснюється в природних умовах. Вважаючи головним природним правом людини право на свободу, Руссо висунув ідею вільного виховання, яке збігається з природним процесом розвитку дитини, слідує за природою, допомагає їй усунути негативні впливи.

Природа вимагає, щоб розумовому розвитку передувало розвиток фізичних сил і органів відчуття. Знаючи це, вихователь повинен допомагати природі, забезпечивши дитині можливість вільно рухатися, грати, розвиватися, діяти. Цього ж принципу необхідно дотримуватися і стосовно розумового виховання. Оскільки інтереси дитини спрямовані на навколишнє середовище, то вихователь повинен допомагати їй набути знання в галузі фізики, природознавства, астрономії, нічого не нав'язуючи ззовні.

Важливою рисою природничого виховання є розвиток дитячої самодіяльності: всі свої знання

ПРО ДЕЯКІ НОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

і моральні уявлення дитина набуває самостійно, “відкриває” при непомітному керівництві вихователя. Завдання вихователя не в тому, щоб повідомляти істини, а в тому, щоб запобігти набуття дитиною помилок.

Для природничого виховання характерна лише дисципліна природних наслідків, що впливають з об’єктивних законів природи.

Ідея природовідповідності виховання набула цілком нового трактування в педагогічній концепції видатного швейцарського педагога Й.Г. Песталоцці (1746 – 1827) і трактована ним як необхідність здійснення виховання відповідно до внутрішньої природи дитини, а також розвитку всіх закладених у ній природних духовних і фізичних сил.

У цьому полягає загальнолюдська сутність виховання і його завдань, хоча на практиці дитина виховується у конкретних соціальних умовах, в межах певного соціального стану і готується до того, щоб зайняти в суспільстві визначене їй місце.

Ідеалом виховання, за Й.Г. Песталоцці, є гармонія розвитку сил людської природи, якими є сили знання, що передбачають можливість внутрішнього і зовнішнього сприймання; сили уміння, що формуються із задатків до внутрішнього розвитку тіла; сили душі, які виростають із задатків до того, щоб любити, соромитися і володіти собою. У цьому зв’язку вже початкова, елементарна освіта передбачає розумове, фізичне і моральне виховання, причому ці складові повинні розвиватися в неперервному узгодженні і взаємозв’язку, щоб хоч один з цих аспектів не отримав переважаючого розвитку за рахунок інших.

Тому мета виховання в педагогічній системі Й.Г. Песталоцці полягає в тому, щоб виробити у вихованця певну “сукупну силу”, завдяки якій може встановлюватися певна рівновага між розумовими, фізичними і моральними силами окремої особистості.

Педагогічна теорія видатного німецького педагога Й.Ф. Гербарта (1776 – 1841) ввібрала в себе і переосмислила багато передових ідей тієї епохи – французьких мислителів XVIII ст., німецької класичної філософії, філантропістів, Й.Г. Песталоцці та ін., що й дозволило йому підійти до розробки основ наукової теорії виховання і навчання.

Цільовий аспект, мета виховання є ядром педагогічної системи Й. Гербарта; мета впливала з філософії, переважно з етики, теорії моральності, за його термінологією, “практичної філософії”, а методи, прийоми і засоби реалізації мети виховання – з психології.

Тож, мета виховання, за Й. Гербартом, – гармонія волі з етичними ідеями і вироблення багатостороннього інтересу.

Найважливіші шляхи досягнення цієї мети: а) управління дітьми (пригнічення “дикої жвавості” дитини); б) виховуюче навчання; в) моральне виховання.

Найважливіші характеристики наукової педагогіки як цілісної системи повинні, за переконанням Й. Гербарта, концентруватися в меті виховання, яка відображає інтегративні, системоутворювальні зв’язки, внаслідок чого вихователь не повинен пред’являти до учня вимоги, які не пов’язані з метою виховання. Метою ж виховання повинна бути добродійність, тобто моральність, яка передбачає усвідомлення етичних ідей і волі індивіда.

Інший видатний німецький педагог Ф.А.В. Дістервег (1790 – 1866) продовжив розробку висунутої ще раніше ідеї загальнолюдського виховання стосовно соціально-історичних умов свого часу. Він виділив два аспекти загальнолюдського виховання: загальний, що передбачає виховання “в широкому, високому і одухотвореному розумінні слова”; другий – повідомлення на нижчих ступенях усіх навчальних закладів знань і моральних настанов, створюючи тим самим основи загальної освіти людини в широкому розумінні, що може бути досягнуто на наступних ступенях навчання.

Загальне завдання народної школи передбачало виховання національної самосвідомості в душі добра, справедливості, гуманності, релігійності, терпимості, солідарності й людяності. Очевидна абстрактність відзначених положень конкретизувалася визначенням навчально-виховних функцій народної школи, яка покликана закласти основи для формування нації, розвитку основ людської гідності у своїх вихованців, всебічний вплив на розвиток розумових здібностей дітей, для становлення у них характеру, основою якого слугує інтелект.

У державних документах про освіту й школу в Україні [8], [9], [10], [13], [17] визначені ці найважливіші методологічні засади. Зокрема, чітко відзначено й обґрунтовано, що метою виховання на сучасному етапі розвитку українського суспільства є всебічний і гармонійний розвиток особистості, патріота України, що також сповна відповідає об’єктивному стану суспільства.

Висновки. Отже, чи варто відмовлятися від ідеї всебічного й гармонійного розвитку особистості (хоча в деяких публікаціях окремі автори і прагнуть піддати сумніву деякі аспекти

ПРО ДЕЯКІ НОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

ідеї), про що мріяли впродовж тисячоліть кращі представники всіх епох і народів.

З іншого боку, на виховання кого ж, як не патріота України, має бути спрямована сучасна система освіти в Україні?

Інша важлива педагогічна новація – це принципи, на яких ґрунтується розвиток сучасної системи освіти, школи і педагогічної науки в Україні. Замість ідеологічних принципів партійності і класовості авторитарної радянської педагогіки гуманістична педагогіка вимагає принципів гуманізму, демократизму, народності, природовідповідності, виховання, пріоритету загальнолюдських цінностей, перманентності освіти та ін.

Гуманістична педагогіка – це система наукових теорій, які утворюють виховання у ролі активного, свідомого, рівноправного учасника педагогічного процесу і який розвивається на основі своїх можливостей.

З позицій гуманізму кінцева мета виховання полягає у тому, щоб кожен вихованець міг стати повноцінним суб'єктом діяльності, пізнання й спілкування, вільною, самодіяльною особистістю. Міра гуманізації виховного процесу визначається тим, наскільки в ньому створені передумови для самореалізації особистості, розкриття всіх закладених у ній природних задатків, її здатності до свободи, відповідальності і творчості.

Найхарактернішими ознаками гуманістичної педагогіки є:

1) пріоритет розвитку фізичних, психічних, інтелектуальних, моральних та інших сфер особистості;

2) зосередження зусиль на формуванні вільної, самостійно мислячої і діючої особистості, громадянина-гуманіста, здатного здійснювати обґрунтований вибір у різноманітних навчальних і життєвих ситуаціях;

3) забезпечення належних організаційних умов для успішного досягнення переорієнтації навчально-виховного процесу.

Гуманізацію навчально-виховного процесу варто розуміти як відмову від авторитарної педагогіки з її педагогічним тиском на особистість, який заперечує можливість встановлення нормальних людських взаємин між педагогом і учнями, як перехід до особистісно орієнтованої педагогіки, що надає абсолютного значення особистій свободі і діяльності учнів. Гуманізувати цей процес – означає створити такі умови, в яких учень не може не навчатися, навчатися нижче своїх можливостей, не може залишатися байдужим учасником виховних справ.

Гуманістична педагогіка вимагає

пристосування школи до учнів, забезпечення атмосфери комфорту й “психологічної безпеки”.

1. Ангеловски К. Учителя и инновации: Книга для учителя: Пер. с македон. – М., 1991.

2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М., 1989.

3. Бордовский В.А. Методы педагогических исследований инновационных процессов в школе и вузе: Учебно-методическое пособие. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2001. – 169 с.

4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

5. Життєві кризи особистості: Наук.-метод. посібник: У 2-х ч. / Ред. рада: В.М.Доній (голова), Г.М.Несен (заст. голови), Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. – К.: ІЗМН, 1998. – Ч. 1: Психологія життєвих криз особистості. – 355 с. – Ч. 2: Діти і молодь у кризовому суспільстві: Технології допомоги і підтримки. – 568 с.

6. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. – М.: Педагогика, 1987. – 160 с.

7. Зайченко І.В. Інновації в педагогіці // В кн.: Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. – Чернівці, 2003. – С. 77 – 86.

8. Закон України “Про освіту” // В кн.: Виховна робота в закладах освіти України. Випуск II. Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 43 – 75.

9. Закон України “Про загальну середню освіту” // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 28 від 16 липня 1999 р. – С. 547 – 562.

10. Закон України “Про вищу освіту”. Прийнятий Верховною Радою України 17.01.2002 р. // Освіта. – 2002. – № 12 – 13.

11. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т.1. – 656 с.; Т. 2. – 576 с.

12. Концепція наукової, науково-технічної та інноваційної політики в системі вищої освіти України // Освіта України. – 2001. – 7 червня.

13. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.

14. Львова Ю.Л. Творческая лаборатория учителя: Кн. для учителя. – 3-е изд., перераб.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ХУДОЖНЬО-ПРОДУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ЇХ РОЛЬ У РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДО НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВУ

- и доп. – М.: Просвещение, 1992. – 224 с.
15. Максимов В.Г. Педагогическая диагностика в школе: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр Академия, 2002. – 272 с.
16. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник. У 2 ч. / Ред. рада: В.М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), Л.В. Сохань, І. Г. Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. – К., 1997. Ч.1. Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с. Ч. 2. Життєтворчий потенціал нової школи. – 936 с.
17. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті // Педагогічна газета. – 2001. – № 7 (85) липень.
18. Нісімчук А.С. та ін. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К., 2000. – 368 с.
19. Освітні технології навч.-метод. посібник / О.М.Пехота та ін.; За ред. О.М.Пехоти. – К., 2003. – 255 с.
20. Педагогический поиск / Сост. И.Н.Баженова. – М.: Педагогика, 1988. – 544 с.
21. Подласый И.П. Диагностика и экспертиза педагогических проектов. – К., 1998.
22. Попова О.В. Развитие инновационных процессов у средних загальноосвітніх навчально-виховних закладах: Дисерт. і автореф.... докт. пед. наук. – Х., 2001.
23. Подымова Л.С. Подготовка учителя к инновационной деятельности. – М., 1995.
24. Реабілітаційна педагогіка на рубежі XXI століття: Наук.-метод. зб. у 2-х ч. / Ред. рада: В.М.Доній (голова), Г.М.Несен (заст. голови), І.Г.Єрмаков (науковий редактор) та ін. – К., 1998. – Ч. 1. – 320 с.; Ч. 2. – 520 с.
25. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
26. Шевцов І.Г., Козлова О.Г., Харламов Ю.І. Учителю про педагогічні інновації: Навчально-методичний посібник. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2001. – 60 с.
27. Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогических инноваций: Опыт разработки инновационного процесса в образовании. – М., 1991.

Ігор Туманов, професор кафедри ландшафтної архітектури

*Львівського національного лісотехнічного університету України,
професор кафедри культурології та українознавства,
кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, доцент
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ХУДОЖНЬО-ПРОДУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ЇХ РОЛЬ У РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДО НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВУ

На матеріалах психології художньої творчості обґрунтовується значущість дії психологічних механізмів на розвиток творчих здібностей майбутніх фахівців мистецьких професій, виявляються особливості впливу складових цих механізмів як на процес цього розвитку, так і на якість навчання в цілому. Визначається значущість психологічних настанов, як таких, що зумовлюють активізацію розвитку творчих здібностей до обраного виду мистецької діяльності.

Постановка проблеми. Будь-яка учнівська робота, створена в процесі навчання мистецтву, це результат продуктивної діяльності майбутнього фахівця. Діяльність ця уособлюється з результатами навчання рисунка, живопису, скульптурі – базовими дисциплінами підготовки фахівців мистецьких професій. Основний характер

продуктивної діяльності при виконанні завдань з цих дисциплін – робота з натури. Метою і результатом її є розвиток творчих здібностей студентів.

На сьогоднішній день існує чітке розуміння того, що розвиток творчих здібностей неможливий без урахування психологічних